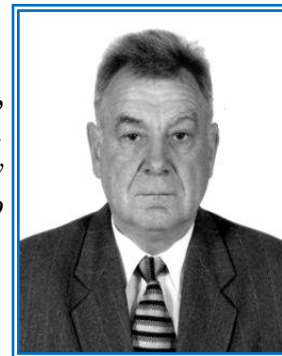

УДК 631.11

Щурик Михайло Васильович,
*доктор економічних наук, професор,
проректор Івано-Франківського університету
права імені Короля Данила Галицького*

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСАД КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Аналізується чинний механізм кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні. Вказуються основні недоліки кредитних відносин між банківським інститутами та суб'єктами діяльності в аграрному секторі. Звертається увага на кредитну монополію кредитних банків. Оцінюється доступність кредитів у розрізі суб'єктів господарювання аграрного сектора. Досліджуються й аналізуються чинники котрі унеможливають доступ домогосподарств, дрібних сільськогосподарських підприємств до банківських кредитів. Обґрунтовується потреба проведення конкретних організаційних заходів, які би дозволили отримати доступ до кредитних ресурсів. Пропонується диверсифікувати джерела кредитування.

Ключові слова: *кредит, банки, агрогосподарства, домогосподарства, фінансування, кредитоспроможність.*

Постановка проблеми. Діючі в наш час засади кредитування аграрного сектору не забезпечують доступ до банківських кредитів значної частини суб'єктів господарювання. Банківська кредитна політика спрямована, передусім для задоволення монопольних потреб комерційних банків, що унеможливує релевантність учасників кредитних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Належне вирішення завдань які постають перед аграрним сектором в умовах ринкової моделі господарювання значною мірою залежить від характеру сформованих відносин, можливостей суб'єктів господарювання одержати кредитні ресурси. Кредити є тією кровоносною системою завдяки якій забезпечується належний розвиток і функціонування сільськогосподарських підприємств усіх форм власності, включаючи дрібні агрогосподарства, господарства населення тощо.

Слід зазначити, що запровадження ринкової моделі організації сільськогосподарського виробництва негативно вплинуло на його розвиток. Монополізація кредитної діяльності комерційними банками, високі відсоткові кредитні ставки, недостатній державний контроль за діяльністю банківських інституцій не сприяють притоку коштів у аграрну сферу. Для порівняння, державна банківська система (в умовах директивної моделі господарювання) надавала кредити під 2-3 % річних. У 2000 році ставка по кредитах, наданих сільськогосподарським підприємствам, досягла 54% річних. Інвестиції в сільське господарство між 1950 і 2000 роками скоротилися у

порівняних цінах у 23 рази, тобто практично припинилися [5, с. 15]. Принагідно зазначимо, що за 2000-2013 рр. характер кредитування агрогосподарств суттєво не змінився, оскільки річні відсотки перевищують 30% відмітку.

Особливо важлива роль, на думку окремих науковців належить на селі кооперативному кредиту. В Україні питання створення розвинутої системи кооперативного кредиту досі залишається відкритим, хоча селянські та фермерські господарства – так само, як малі та середні підприємства споживчої кооперації, що знаходяться переважно у сільській місцевості – не мають доступу до фінансових ресурсів саме через практичну неможливість одержати кредити [2, с. 9]. Слід зазначити, що через неможливість одержати кредитні ресурси на селі гальмується формування і розвиток виробничих і обслуговуючих кооперативів про що переконливо засвідчує зменшення їх кількості за роки реформ майже вдвічі. Аналіз кредитування сільськогосподарських підприємств засвідчує про те, що левову частку кредитних ресурсів в Україні отримують агрохолдингові формування. У 2011 році із 68800 сільськогосподарських підприємств (із фермерськими господарствами) і підприємств мисливства та рибальства одержали кредити 2668 підприємств, або 3,9%. За оцінками експертів, 80-90 % із них одержали підприємства холдингових формувань [3, с. 9]. Зазначимо що приведені цифри кредитування стосується лише організованих підприємств аграрного сектора, мисливства та рибальства. В той же час більшість домогосподарств, які мають у підпорядкуванні майже половину фонду сільськогосподарських угідь (у карпатському макрорегіоні питома вага сільгоспугідь у господарств населення становить більше 70%), практично позбавлені доступу до запозичення кредитних ресурсів. Кошти потрібні для забезпечення належної організації використання, збереження, покращення охорони земельних ділянок, придбання малогабаритної сільськогосподарської техніки, добрив, отрутохімікатів і гербіцидів, імплементації новітніх технологій тощо. «Очевидно, що більшість господарств населення і невеликих сільськогосподарських підприємств, зазначається О. Шубровською – через відсутність або, у кращому випадку, значну обмеженість власних фінансових ресурсів і хронічну недоступність бюджетного фінансування – практично позбавлені можливості здійснити радикальне оновлення власної матеріально-технічної бази та використовувати передові технології агровиробництва» [10, с. 67]. Це при тому, що в Україні пальму першості по виробництву сільськогосподарської продукції тримають господарства населення. По окремих її видах питома вага сягає 80-90%. Більш ніж очевидно, що нині в аграрному секторі України потрібно створити для них умови доступності до кредитів. Слід зазначити, що нині науковцями недостатньо досліджено проблеми, котрі унеможливають доступність кредитів для дрібних сільськогосподарських підприємств (особливо для агрогосподарств недержавної форми власності) та більшості господарств населення.

Постановка завдання. Дослідити основні причини котрі гальмують доступ значної частини суб'єктів господарювання аграрного сектора до кредитних ресурсів. Запропонувати механізм подолання суперечностей, які виникають в процесі запозичення кредитів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чинні засади кредитування сільськогосподарських підприємств у вітчизняному аграрному секторі не забезпечують потреби абсолютної більшості із них в кредитах. Особливо це стосується дрібних агропідприємств, господарств населення, які відчують найбільшу потребу у залучених фінансових ресурсах. Недофінансування, недостатність залучення коштів із зовнішніх джерел значною мірою гальмує потенціал віддачі аграрного сектора. Відомо, що за в

дореформений період кредитування сільськогосподарських підприємств здійснювалось централізовано державними банками. Саме ними, по вказівці й суворому контролю партійних і радянських органів здійснювалось кредитування сільськогосподарських підприємств. Запровадження ринкової моделі господарювання в сільськогосподарському секторі економіки кардинально змінило механізм кредитування агрогосподарств. Іншою стала організація банківської діяльності та механізм їх участі на ринку кредитних ресурсів радикально змінилися також позичальники кредитів – сільськогосподарські підприємства. Щодо банківських інститутів, то в Україні монополієм правом кредитування не лише агрогосподарств, а практично всіх учасників суспільного відтворювального процесу володіють комерційні банки. Державні банки практично не приймають участі в кредитуванні сільськогосподарських підприємств. Складність полягає також у тому, що кредитною діяльністю займаються переважно комерційні банки. Для прикладу в США питома вага кредитування банків складає лише близько 35-37% від загального обсягу. Тут на кредитному ринку працюють і нефінансові інституції, зокрема страхові компанії, пенсійні фонди тощо. Саме ними визначається політика кредитних відносин, умови кредитування. В нашій країні практично ці інституції не задіяні в організації кредитування сільськогосподарських підприємств, що негативно впливає на демонополізацію комерційних банків. Більш ніж очевидно, що важливим кроком на шляху удосконалення засад кредитування сільськогосподарських підприємств має стати диверсифікація джерел кредитування, демонополізація кредитного ринку. В умовах побудови ринкової економіки стає необхідним вироблення нових підходів до кредитного забезпечення аграрних підприємств [1, с. 74].

Міжнародний досвід організації кредитування підприємств аграрної сфери засвідчує, що подолання монополізму кредитних інститутів потребує залучення до цього процесу держави, узгодженості макроекономічних параметрів розвитку. Передусім це стосується цін, зарплати, інвестицій, кредитної діяльності тощо. Реалізація зазначених функцій надбудовою в Україні в якій умови кредитування практично визначаються олігархами стане можливою лише за умови соціально-економічного зміцнення самої держави. Держава повинна мати більш потужний капітал і ресурси, ніж національна буржуазія, стати більш умілим та ефективним загальнонаціональним капіталістом на службі народу. Інакше кажучи, в сучасних умовах державний соціалізований капіталізм значно більшою мірою адекватний даному курсу, ніж паразитуючий олігархічний [9, с. 12-13]. Означене твердо переконує, що вдосконалення механізму кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні потребує підвищення ролі й значущості держави, що стосується фінансового забезпечення, вирішення завдань усього суспільства, а не окремих олігархів або їх груп. Інакше кажучи стратегія побудови кредитних відносин має бути спрямована не на надмірне олігархічне збагачення, а на задоволення потреб і інтересів усього суспільства.

Аналіз засвідчує, що належна організація кредитування аграрного сектора лежить в площині трьох інститутів: банків, сільськогосподарських підприємств і держави (рис. 1).

Від рівня взаємозв'язку та організації взаємодії між інститутами (рис. 1) залежить доступ суб'єктів господарювання до кредитів, характер кредитних відносин. При цьому домінуюча роль належить державі, органи якої можуть значно каталізувати залучення позикових коштів у аграрний сектор.

Організація кредитування аграрного сектора в Україні потребує проведення радикальних заходів по трансформації сільських домогосподарств перетворень і

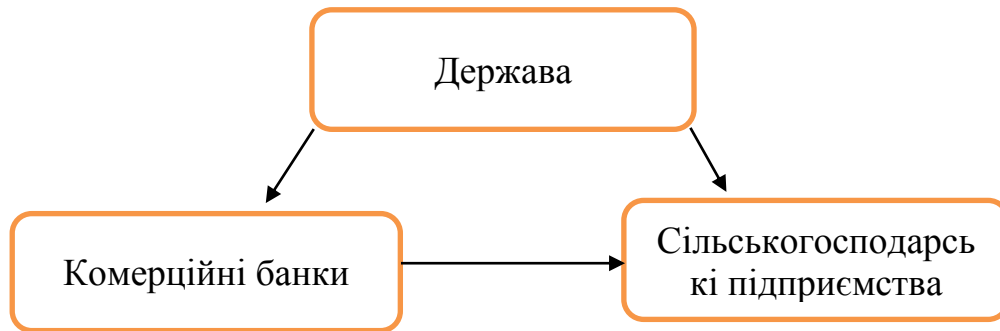

Рис. 1. Інститути організації кредитування в сільському господарстві

трансформацій потребують сільськогосподарські підприємства. Без проведення заходів по їх організаційних удосконалень неможливо. Найбільша складність полягає у тому, що нині абсолютна більшість із них не може отримати кредити, оскільки має у підпорядкуванні або власності відносно невеликі земельні площі і організовує їх використання для задоволення власних потреб. Офіційна статистика засвідчує що серед домогосподарств найбільшу питому вагу займають власники і користувачі з площею землі 0,50 га і менше. (табл. 1).

Таблиця 1

Групування сільських домогосподарств за площею землі в 2012 році [7, с. 13]

Домогосподарства з площею землі, га.	Співвідношення домогосподарств	
	За кількістю	За площею землі
0,5 і менше	50,2	11,6
0,51-1,00	27,0	15,7
1,01 і більше	22,8	72,7

Господарства, котрі входять до першої та другої груп, як правило, не мають доступу до кредитних ресурсів, по двох причинах: по-перше, у них відсутні кошти для погашення кредитів, а також немає застави і поручителя; по-друге, вони не мають потреби в залученні додаткових коштів ззовні. Щодо третьої групи, то кредитом частково користуються сільські домогосподарства, котрі мають у підпорядкуванні 10 і більше га угідь. Таких в Україні нараховується 1,3%.

Аналіз засвідчує про значну асиметричність доступу до кредитів банків у розрізі регіонів. Зокрема, в Карпатському макрорегіоні питома вага домогосподарств, котрі входять до першої групи є значно більшою по відношенню до другої та третьої. У даному випадку йдеться про оцінювання можливостей доступу до кредитів, в основу яких покладено розмір земельної площі. Аналіз діючих засад кредитування господарств населення в Україні засвідчує, що не всі вони потребують кредитів, а їх роль поступово буде знижуватися. Разом з тим недооцінювати їх участь у аграрному секторі може мати негативні результати. Справа в тому, що в області господарського життя є області, котрі не підлягають процесу усупільнення, якраз по тій причині, дрібне виробництво при всіх обставинах має більше значення, воно продуктивніше аніж крупне [11, с. 71].

У структурі нинішніх домогосподарств виокремимо дві групи. До першої можна віднести тих котрі уже нині змогли налагодити сучасне земельне господарство, запровадити передові технології у виробничий процес. Таких у Карпатському макрорегіоні, за нашими підрахунками нараховується 7-8% від загальної кількості. Ще 10-12% господарств населення при наданні їм відповідної фінансової допомоги (залучення кредитів) також з часом можна буде включити до першої групи.

Крім домогосподарств кредитних ресурсів потребують також дрібні сільськогосподарські підприємства, передусім фермерські господарства. Однією з вагомих причин при цьому є надто низький рівень рентабельності виробництва ними сільськогосподарської продукції. (табл. 2)

Таблиця 2

Рівень рентабельності фермерських господарств Карпатського макрорегіону з виробництва продукції сільського господарства у 2012 році [8, с. 363]

Регіон	Рівень рентабельності виробництва		
	продукція сільського господарства	у т.ч. продукції	
		рослинництво	тваринництво
Україна	27,8	30,0	1,3
Закарпатська	8,4	9,3	7,2
Івано-Франківська	19,8	22,0	4,6
Львівська	7,9	16,2	1,7
Чернівецька	38,0	42,2	-0,6

Особливо низькою є рентабельність тваринництва, яке тривалий час збиткове. Значною мірою унеможливорює доступ фермерів до кредитів малоземелля, а також низька питома вага продукції фермерських домогосподарств у загальному обсязі виробництва. Зокрема в Карпатському макрорегіоні доля виробленої аграрної продукції фермерським господарствам є меншою 3%. Цілком очевидно, що за таких умов господарювання доступ до кредитів фермерів продовжуватиме носити обмежений характер.

Належне розв'язання завдань кредитного забезпечення найбільш багаточисленної групи сільськогосподарських підприємств, на нашу думку потребує: по-перше, надання дієвої, прозорої, адресної допомоги державою (обсяги державної підтримки за останні три роки постійно знижується); по-друге, проведення реструктуризації шляхом об'єднання, укрупнення збиткових господарств; по-третє, поряд з комерційними створити широку мережу кооперативних кредитних формувань. У світовій практиці сільськогосподарські товаровиробники зазвичай користуються послугами не комерційних, а кооперативних кредитних формувань, кредити комерційних банків займають не більше 1/5 загальних фермерських кредитів [5, с. 5].

Аналіз діяльності фермерських господарств в Україні засвідчує, що значна частина з них не в змозі організувати сільськогосподарське виробництво відповідно до вимог сучасної ринкової економіки про що переконливо засвідчують необроблювані ними земельні площі, використання відсталих технологій, рутинна матеріально-технічна база тощо. Дослідження засвідчують також, що навіть завдяки створенню для них умов доступу до кредитних ресурсів, повернути кредит вони не в змозі. У значній частині нинішніх керівників фермерських господарств немає належних організаторських навиків, а також прагнення використовувати сучасні технології, інноваційні продукти. Вирішення зазначеної проблеми, не наше переконання потребує проведення реструктуризації малих і середніх агрогосподарств, включаючи фермерські з метою оптимізації їх кількісного і

якісного складу. Слід виходити з того, що сучасне вітчизняне сільськогосподарське підприємство здатне на новітніх засадах організувати відтворювальний процес відповідно до вимог і законів ринкової економіки. Це аксіома, без якої забезпечити доступ до кредитів для сільськогосподарських товаровиробників буде надалі залишатися проблематичною. Ми усвідомлюємо, що запропоновані трансформації будуть болючими, оскільки зачіпають інтереси значної частини агрогосподарств і господарств населення. Однак задля інтересів усього суспільства та формування ринкових засад розвитку аграрного сектора і удосконалення засад кредитування вони є більш значущі.

Найбільш значущою інституцією котра покликана забезпечити належний доступ до кредитних ресурсів, як зазначено на рис. 1 – є держава. Їй належить ключова роль у налагодженні конструктивного взаємозв'язку між банками і сільськогосподарськими підприємствами. Саме вона повинна встановити загальнообов'язкові правила функціонування ринку кредитних ресурсів комерційних банків. Передусім це стосується створення нею мотиваційних умов кредитування суб'єктів господарювання аграрного сектора, формування сприятливого інвестиційного клімату. Мова не йде про те, що держава повинна гарантувати повернення позик, їх списання за рахунок власних коштів, а про встановлення єдиних правил гри на ринку кредитних ресурсів, про відродження і розвиток державних агрогосподарств, як це має місце в багатьох розвинутих країнах світу. Експерти, проаналізувавши економічні реформи багатьох країн (і розвинутих, і тих, які розвиваються), дійшли нетривіального і неочікуваного висновку, який суперечить постулатам ринкового фундаменталізму: швидкий і ефективний розвиток слід безпосередньо пов'язувати з наявністю великої частки державного сектору у країні, тоді як економічні провали – навпаки – з його відсутністю або незначним розміром [6, с. 42-45]. Нині, як ніколи потрібне втручання держави, а також органів місцевого самоврядування в процеси організації фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. Потрібно формувати нові, нетривіальні засади доступу до кредитів, які би враховували особливості функціонування великих, середніх і малих підприємств, а також домогосподарств населення.

Висновки. Належна організація діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах ринкових відносин значною мірою залежить від сформованого механізму доступу до кредитних ресурсів. Як засвічує аналіз в Україні донині його не створено відповідно до особливості АПК. Як і раніше дрібний товаровиробник, господарства населення не можуть отримати кредити для поточних і капітальних потреб. Складність полягає у тому, що кредитними ресурсами монополюють комерційні банки, які, часто переслідують власні комерційні інтереси. Доступ до кредитів отримали переважно великі сільськогосподарські підприємства агрохолдинги, котрі мають достатню кількість власних фінансових ресурсів для забезпечення вимог кредитних договорів. Щодо абсолютної більшості дрібних, середніх сільськогосподарських підприємств, а також домогосподарств, то сучасна організація кредитної діяльності стане можливе завдяки оптимізації участі в процесі кредитування комерційних банків, суб'єктів господарювання, а також держави.

Удосконалення механізму кредитування агрогосподарств потребує обов'язково посилення регуляторних функцій держави та місцевих органів самоврядування, котрим слід запровадити загальнообов'язкові правила кредитування, які забезпечували умови доступу усіх агрогосподарств до кредитних ресурсів. Нові засади кредитування повинні бути спрямовані на вирішення соціально – економічних, фінансових інтересів усього суспільства, а не лише окремих його осіб.

Радикальних організаційних перетворень потребують діючі нині в Україні сільськогосподарські підприємства, господарства населення. Аналіз засвідчує, що їхня кредитоспроможність, доступ до кредитів потребує проведення реєстрації, через об'єднання та укрупнення малих, економічно-слабких, збиткових сільськогосподарських підприємств, а також домогосподарств. Важливим, на наше переконання заходом на шляху доступу до кредитів є поділ домогосподарств, дрібних агроформувань, фермерів на групи з використанням критерію відповідності організації сільськогосподарського виробництва до вимог сучасних ви відносин. Ті господарства котрі вже змогли забезпечити високотоварне виробництво, а також ті суб'єкти діяльності, які за умови подання їм адекватної фінансової допомоги зможуть покращити показники фінансово – економічної діяльності повинні безперешкодно отримати доступ до кредитних ресурсів, тут вагому роль має належати місцевим органам самоврядування.

Список використаних джерел

1. Вдовенко Л. О. Кредитоспроможність як критерій надійності та фінансових можливостей аграрних підприємств / Л. О. Вдовенко // Економіка АПК. – 2012. – №1. – С. 74-77.
2. Горкіна Л. Кооперація у контексті ліберально-демократичної концепції модернізації суспільства / Л. Горкіна // Економіка України. – 2011. – №4. – С. 4-15.
3. Лупенко Ю. О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості холдингових формувань / Ю. Лупенко, М. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – №7 – С. 5-21.
4. Пасхавер Б. Й. Агропродовольче виробництво у 1990 – 2009рр.:тенденції розвитку / Б. Й. Пасхавер, О. В. Шубравська, Д. Ф. Крисанов, К. О. Прокопенко // Економіка АПК. – 2010. – №9. – С.12-20.
5. Пасхавер Б. Й. Основні проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва / Б. Й. Пасхавер, Л. В. Молдован, О. В. Шубровська // Економіка АПК. 2012. – №9. – С. 3-9.
6. Полтерович В. М. Приватизация и рациональная структура собственности / В. М. Полтерович. – М.: Ин-т економіки РАН, 2012. – 66 с.
7. Попова О. Агроінвестиції та доступ до землі: загострення суперечностей /О. Попова // Дзеркало тижня. – 2011 – №11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/agroinvestitsiyi_ta_dostup_do_zemli_zagostrennya_superechnostey.html.
8. Сільське господарство України за 2012 рік». Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К., 2013. – 402 с.
9. Тарасевич В. Ідеологічні доктрини: цивілізаційні аспекти та національний колорит / В. Тарасевич // Економіка України – 2011. – №3. – С. 4-13.
10. Шубравська О. В. Перспективи модернізації аграрного сектора України / О. В. Шубровська, К. О. Прокопенко // Економіка України. – 2013. – №8. – С. 64-76.
11. Элоян М. Р. С. Н. Булгаков: православие и капитализм (Философия хозяйства) / М. Р. Элоян. – Ростов н/Д: изд – во Рост. ун-та., 2004. – 328 с.

**Щурик М. В. Совершенствование принципов кредитования
сельскохозяйственных предприятий**

Анализируется действующий механизм кредитования сельскохозяйственных предприятий в Украине. Указываются основные недостатки кредитных отношений между банковскими институтами и субъектами деятельности в аграрном секторе. Обращается внимание на кредитную монополию кредитных банков. Оценивается доступность кредитов в разрезе субъектов аграрного сектора. Исследуются и анализируются факторы которые делают невозможным доступ домохозяйств, мелких сельскохозяйственных предприятий к банковским кредитам. Обосновывается необходимость проведения конкретных организационных мероприятий, которые позволят получить доступ к кредитным ресурсам. Предлагается диверсифицировать источники кредитования.

Ключевые слова: кредит, банки, агрохозяйства, домохозяйства, финансирование, кредитоспособность.

Shchuryk M. V. Improving fundamentals lending farms

Analyzes the current credit mechanism farms in Ukraine. Identifies the main drawbacks of credit relations between banking institutions and business activities in the agricultural sector. Attention is drawn to the monopoly of credit loan banks. We estimate the availability of loans by economic entities agricultural sector. Investigates and analyzes the factors that make it impossible to access to households, small-scale agricultural enterprises to bank loans. Substantiates the need of specific institutional arrangements that would allow access to credit. It is proposed to diversify the sources of financing.

Key words: credit, banks, ahroshospodarstva households, financing, creditworthiness.

